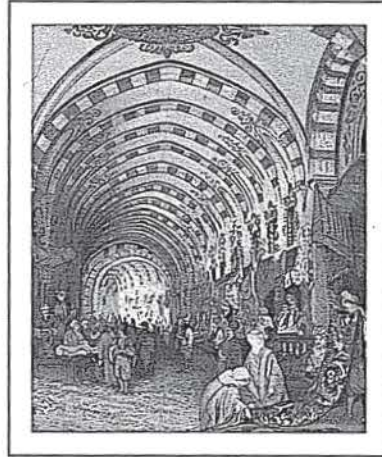

198644

1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu

The 1st International Symposium
on Culture of Akhism and Kirsehir

15-17 EKİM | OCTOBER 2008 KIRŞEHİR
- BİLDİRİLER -
Cilt I

Kırşehir, Eylül 2011

SELÇUKLU TÜRKİYESİ
DİNİ TARİHİNDE TARTIŞILAN BİR KONU:
AHİLERİN SÜNNİLİĞİ MESELESİ

A MATTER IN QUESTION IN RELIGIOUS
HISTORY OF SELJUKS TURKEY:
THE QUESTION OF SUNNISM OF AKHIS

Doç. Dr. Seyfullah KARA

Atatürk Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi Ana Bilim Dalı
skara@atauni.edu.tr

ÖZET

Selçuklu Türkiye'sinde ahilerin mezhepsel kimlikleri tartışma konusu olmuştur. Sözü edilen kimliği doğru bir şekilde anlamak için ahilik kurumunun kökeninde var olduğu genellikle kabul edilen fütüvvet teşkilatının mezhebi yönünün bilinmesi gerekir. Ancak orada da tartışmaların var olduğunu bilmekteyiz. Ayrıca Ahiliğin, tasavvufi tarikatlara benzeyen teşkilat yapısından hareketle inanç ve mezhep yönleriyle ilgili tespitlerde bulunulmasına ihtiyatla yaklaşılması gerekir. Ahiliğin Sünnî ya da gayrisünnîliği konusunda da önemli tartışmalar yapılmıştır. Ancak bunun tespiti için ahilerin ilişki içinde olduğu kurum ve kitlelerin dikkate alınması gerekir. Tüm bu hususlar, temel kaynaklar ışığında detaylarıyla ele alınacak, daha önce konuyla ilgili tespitlerde bulunan Fuat Köprülü ve Abdülbaki Gölpınarlı gibi bilim adamlarının tespitleri kritiğe tabi tutulacaktır. Sonuç olarak ahilerin Sünnî olup olmadığı, eğer Sünnî iseler ne oranda Sünnî oldukları konusu aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Ahi, Ahilik, Sünnî, Gayrisünnî

ABSTRACT

The sect identity of akhi people in Seljuks Turkey has been a matter of controversy. For the proper understanding of the mentioned identity the sect aspect of futuwwa organization which is generally considered to be the basis of akhi organization should be known. However, we know that this matter is also controversial. In addition, based on the organizational structure of akhi organization which is similar with the sufistic sects, one should have a cautious approach for making detections on the belief and sect aspects of akhi organization. Important

Discussions have been made on the Sunnism or non-moslem character of akhi organization. However, for the determination of this issue, it is necessary to take the institutions and masses with which akhi people have relations into account. All these issues will be analyzed in detail based on principle sources and the detections of scientists such as Fuat Köprülü and Abdülbaki Golpınarlı, who previously commented on this matter, will be criticized. Consequently, we will try to determine whether akhi people are Sunnite or not; if they are Sunnite what is the extent of their Sunnism.

Keywords: Akhi, Akhism, Sunni, Heretic

GİRİŞ

Tasavvufun en önemli kavramlarından biri olan fütüvvet ve onun teşkilatlı bir versiyonu olan Ahilik, Türk tarihi bakımından sadece dini değil, aynı zamanda sosyal ve iktisadi hayat açısından da önemli bir kurum şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹ Çünkü tarih içinde dini, iktisadi, hatta siyasi roller oynamış olan bu müesseseye, daha sonraki dönemlerin anlaşılabilmesi bakımından da önem arz etmektedir. Zira Türk tarihinin en önemli ve en parlak dönemlerini teşkil eden Selçuklu ve Osmanlı devirlerinin, bilhassa Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinin daha sağlıklı değerlendirilmesi, bu dini-tasavvufi kurumun dikkate alınmasıyla mümkündür. Bu bakımdan gerek doğulu, gerekse batılı araştırmacılar, Türk tarihi tetkikleri içinde ahî teşkilatının incelenmesine geniş yer vermişlerdir.

Fütüvvet ve ahilik konusu, günümüz Türk din ve tasavvuf, hatta iktisat tarihi araştırmacılarının en fazla üzerinde durdukları, en yoğun yayın yaptıkları konular arasında bulunmaktadır. Bu bakımdan biz, ahilik konusunu detaylı ve uzun bir şekilde ele alacak değiliz. Ancak, bizim esas itibarıyla üzerinde duracağımız şey, ahî teşkilatının ve bu teşkilat içerisinde yer alan insanların mezhepsel olarak hangi ana kulvarda yerlerini aldıklarını tespit etmektir. Bunu yaparken sadece Anadolu Selçuklu dönemine ait süreci değerlendireceğimin bilinmesini istiyorum. Ayrıca, sözü edilen teşkilata mensup insanların hangi mezheplere mensup olduklarıyla ilgili tek tek tespit yapmanın imkansızlığı dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, ilgili teşkilatın ve teşkilat mensuplarının tek tek mezheplerini ortaya koyma çabasından ziyade, sözü edilen insanların genel olarak Sünnî ya da gayri-sünnî ana oluşumlardan hangisine mensup oldukları ortaya konmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte Sünnî olanların da Anadolu'da hakim Hanefî ve kısmen de Şafii mezhebine mensup olacakları tahmin edilebilir.

Bilindiği gibi ahî teşkilatının kaynağını fütüvvet teşkil etmektedir. Fütüvvet ise her şeyden önce tasavvufi bir kavramdır ve "Fetâ" kelimesiyle ifade edilen kişi bir sufidir.² Fütüvvet ilkelerinin gözden geçirilmesi, bu teşkilatın tasavvufi bir felsefe üzerine bina edildiğini bize gayet açık bir biçimde göstermektedir. Nitekim es-Sülemî, tasavvuf hayatı içinde fütüvvetin yerini gösteren ve ilkelerini ihtiva eden bir risale kaleme almıştır. Doğruluk, vefa, cömertlik, güzel huy, göz tokluğu, arkadaşlarla iyi geçinme, iyilik yapmak, ahde vefa, güzel komşuluk, emri altındakilere ve aileye iyi muamele etme, büyüklere karşı edepli davranma,

¹ Ahilik hakkında sosyolojik bir çalışma için bkz. Güllülü, Sabahattin, *Sosyoloji Açısından Ahî Birlikleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992.

² Uludağ, Süleyman, "Fütüvvet", DİA, İstanbul, 1996, XIII, 260; Öztürk, Yaşar Nuri, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, İstanbul, 1988, s.134.

kinden, aldatmadan, buğzdan uzaklaşma, Allah için dost ve Allah için düşman olma, yardım isteyene her şeyiyle yardıma koşma, dostlarına yemeğinden yedirme, misafire hizmet etme, tevazu gösterme, kibirden kaçınma, ihvana öğüt verme, halkın kusurlarına bakmama, müslümanlara şefkat, merhamet ve iyilik etme, fakirlere acıma, dili yalandan gıybetten, kulağı hata işlemekten koruma, gözü haramdan çevirme, amellerde ihlas, dışa dikkat etme, içi temizleme, dünyadan yüz çevirme, Allah'a yönelme, fakirlerle oturmaktan şeref duyma, zenginliğe şükretme, hiç kimseden çekinmeden hakkı söyleme, başkalarının haklarını tam olarak verme gibi ilkeler fütüvvetin kuralları arasında yer almaktadır.³

Yukarıda zikredilen bu ilkelere bakıldığında, onların tamamen Kur'an ve Sünnet referanslı ahlaki kurallar oldukları görülür. Öyleyse şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Anadolu söz konusu olduğunda ahîliğin bir manifestosu mahiyetinde olan Fütüvvet, kuralları itibarıyla, bir Peygamber ahlakı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴ Fütüvvet konusu üzerinde başlangıçta Iraklı sufilerle Horasanlı Melâmetîler önemle durmuş, ancak, bu hareketin önderleri daha çok Horasan'da yetişmiştir.⁵ Esasen fütüvvetin kaynağında tamamen Kur'an ve Sünnet ilkeleriyle bezenmiş melâmetî zevk ve görüş yatmaktadır.⁶ Diğer çoğu sufi tarikatlar gibi, fütüvvet teşkilatı da şecere olarak Hz.Ali'ye kadar uzanan bir senet zincirini kabul etmektedir ki, bütün bunlar, bize, fütüvvet teşkilatı ile sufizm arasında çok sıkı bağların olduğunu göstermektedir.⁷

İlerleyen dönemlerde fütüvvet hareketinin, hem toplumsal hayat içindeki etkisi, hem de sufiliğin kurumlaşarak fütüvveti etkilemek suretiyle, söz konusu hareketin bir tasavvufi karakter kazanması, dönemin idarecileri arasında bu kuruma karşı bir ilgi uyandırmıştır.⁸ Çünkü bu idareciler toplumsal hayatta saygın yeri olan, üstelik manevi bir yönü bulunan bir kurumu kullanmakla, İslam dünyasındaki otoritelerini de sağlamış olacaktırlar. Claude Cahen de, fütüvvetin sosyal yönünü inkar etmemekle beraber ideolojik yönüne dikkat

³ Es-Sülemî, Ebû Abdîrahman Muhammed b. Hüseyin, *Tasavvufia Fütüvvet (Kitabu'l-Fütüvve)*, çev. Süleyman Ateş, Ankara, 1977, s. 93-94. Fütüvvetin, tasavvuf kaynaklarında sufiler tarafından h.İI. yüzyıldan itibaren tasavvufi bir terim olarak kullanılmaya başlandığı ve ilk kullananın da Cafer es-Sâdık olduğu bilinmektedir. Bkz. Uludağ, "Fütüvvet", XIII, 259-261.

⁴ Öztürk, *Tasavvufun Ruhu*, s. 135.

⁵ Uludağ, "Fütüvvet", XIII, s. 259.

⁶ Ayas, M.Rami, *Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma*, Ankara, 1991, 45.

⁷ Grunebaum, G.E.Von, *Classical Islam A History 600-1258*, Translated by Katherine Watson, London, 1970, s.196-197. Bu teşkilatın sufilikle olan ilgisi hakkında geniş bilgi için bkz. Taeschner, Franz, "İslam Ortaçağında Futuvva", *İFM*, XV / I-IV, (1953-1954), s. 6-7, 13.

⁸ Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvet", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, s. 261-262.

çekerken⁹, kuşkusuz onun hem heterodoksiyle ilgisini¹⁰, hem de Halife en-Nâsır tarafından hakimiyet amacıyla kullanılmasını kastetmektedir.

Gerçekten Abbâsî halifelerinden en-Nâsır Lidinillah, bu gayeyle fütüvvet hareketini İslam dünyasında resmi bir kurum yapmak üzere harekete geçmiştir. İbnu Tiktaka ve el-Karamânî gibi tarihçilerin, Abbâsî halifelerinin faziletlerinden ve ileri gelenlerinden olduğunu, bununla birlikte Şia'nın İmamiyye koluna mensup bulunduğunu söyledikleri Halife en-Nâsır¹¹, bizzat kendisi fütüvvet elbisesini hem giyerek, hem de giydirerek bu kurumu himayesine aldığını ilan etmiştir. Bundan sonra da İslam dünyasının doğu ve batı taraflarında birçok halk kitlesi bu teşkilata girmiştir.¹²

Halife Nâsır'ın fütüvvet hareketini himayesine almasının sebepleri tamamen ayrı bir konu olduğundan, burada onun üzerinde durmayacağım. Ancak şu kadarının ifade edilmesi gerekir ki, Halife, kendisinin yapılandırarak bizzat şahsına bağlamış olduğu fütüvvet teşkilatını, İslam dünyasının bütün ülkelerinde yaymaya çalışmış, birçok hükümdarı kendisinden fütüvvet şalvarı almaya, fütüvvet kâsesinden içmeye ve bu teşkilata bağlanmaya teşvik ederek¹³, böylece onları sözü edilen teşkilat sayesinde kendisine bağlamaya çalışmıştır.

Halife en-Nâsır'ın bu konuda ilgilendiği hükümdarlardan biri de, Anadolu Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Keykâvüs'tür. Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvüs, Sinop'u fethettikten sonra bunu halifeye bildirmek için Şeyh Mecdeddin İshak'ı birçok hediyeyle birlikte ona göndermiş, halifeden de fütüvvet alametlerinden olan fütüvvet şalvarı istemişti. Halife, Anadolu Sultanına, istediğinden başka, bir Fütüvvetnâme ile birlikte çok sayıda hediyeler göndermiştir¹⁴. Bu hediyeler arasında saltanat menşuru da bulunmaktaydı. Sultan, Halifenin kendisine gösterdiği büyük ilgi ve gönderdiği değerli hediyeler karşısında son derece memnun kalmıştır. Gerçekten de o zamana kadar Halife hiçbir hükümdara böylesine büyük ilgi göstermemiştir. Kadı Burhaneddin Anevî bu ilginin derecesine, "*Başka hiçbir hükümdarın böyle bir iltifatı rüyasında bile gör-*

⁹ Cahen, Claude, "L'Histoire Economique et Sociale de L'Orient Musulman Medieval", *Studia Islamica*, II, s. 113.

¹⁰ Cahen, Claude, "İlk Ahiler Hakkında", çev. Mürsel Öztürk, *Belleten*, L/197 (1986), s. 591.

¹¹ İbnu Tiktaka, Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ, *el-Fahrî fi'l-Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Düveli'l-İslâmiyye*, Beyrut, 1966, s.322; el-Karamânî, *Ahbârü'd-Düvel ve Âsârü'l-Uvel fi'l-Târih*, nşr. Ahmed Hatit-Fehmi Sa'd, Beyrut, 1992, II, 186.

¹² İbnu Tiktaka, *a.g.e.*, s. 322.

¹³ Taeschner, "İ.O. Futuvva", s. 12-13.

¹⁴ İbnu Bibî, el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadi (684/1285?), *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fi Umûri'l-Alâiyye*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, I, 150, 176 vd.; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, 1988, s. 67; Koca, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvüs (1211-1220)*, Ankara, 1997, s.63-65.

memiştir” ifadesiyle işarette bulunur.¹⁵ Bu ilgide, Anadolu’nun stratejik önemi ve Anadolu’daki bu Türk devletinin İslam dünyası açısından icra ettiği fonksiyonların yanı sıra halifenin annesinin Türk olmasının da etkisi bulunmuş olabilir.¹⁶ Böylece Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvüs fütüvvet elbisesi giyerek Fütüvvet teşkilatına girmiştir.¹⁷ Anadolu Sultanının fütüvvet teşkilatına girmesiyle birlikte çok sayıda devlet adamı da aynı teşkilata büyük törenlerle üye olmuştur.¹⁸

Bundan sonra fütüvvet hareketi, Anadolu’da, İslam dünyasının hiçbir yerinde görülmemiş bir biçimde gelişme göstererek “*Ahî teşkilatı*” dediğimiz, Türklerle özgü bir kuruluş haline gelmiştir. Bundan dolayı ahî teşkilatına Türk fütüvvet hareketi de denilebilir. Nitekim XIV. yüzyılın ikinci çeyreğinin başlarında Anadolu’nun birçok önemli bölgesini gezdiğini bildiğimiz İbnu Battûta, burarlarda “*Ahî*” topluluklarına “*Fütüvve*” denildiğinden bahsetmekte¹⁹, böylece iki teşkilat arasındaki bariz ilişkiyi göstermektedir. Gerçekten Anadolu’da bu teşkilat dini ve siyasi bakımdan Abbâsî Halifesi en-Nâsır’ın kurduğu fütüvvet teşkilatına bağlı olarak ortaya çıkmış, gördüğü ilgi ve siyasi desteklerle her tarafa yayılmıştır.²⁰ Bundan sonra artık Anadolu’da fütüvvet deyimi yerine, daha çok “*Ahîlik*” kavramı kullanılmıştır. Böylece Anadolu’nun İslamlaşmasında ve Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda etkin rolleri bulunan ve Aşıkpaşazâde’nin, Anadolu’daki dört gruptan birisi olarak zikrettiği “*Ahîyân-i Rûm*” teşkilatı ortaya çıkmış oldu.²¹

Zengin tüccarlardan şeyhlere, alimlerden küçük el sanatkarları olan hırfet erbabına, hatta işsiz insanlara kadar çok geniş yelpazeden insanları bünyesinde barındıran ahîlik teşkilatı ve mensuplarının mezhepsel duruşlarıyla ilgili çok şey

¹⁵ Anevî, Kâdı Burhâneddin Ebû Nasr b. Mesud, *Enîsu'l-Kütüb*, bazı kısımlarıyla nşr. M. Fuad Köprülü, *Belleten*, VII/27 (1943), s.483.

¹⁶ Koca, *a.g.e.*, s.63-64.

¹⁷ İbnu Bibî, *el-Evâmiru'l-Alâiye*, I, 150, 176 vd.; Uzunçarşılı, *O.D.T. Medhal*, s. 67;

¹⁸ Bayram, Mikail, *Ahî Evren, Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, Ankara, 1995, s. 30; Koca, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁹ İbnu Battûta, *Seyahatnâme-i İbni Battûta (Tuhsetu'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr)*, çev. Mehmed Şerif, İstanbul, 1333-1335, I, 312. Esasen Anadolu’daki Ahîler teşkilatı hakkında en fazla bilgiyi İbnu Battûta’nın “*Seyahatnâme*”sinden öğrenmekteyiz.

²⁰ Bayram, *Ahî Evren*, s. 29-31; Öztürk, *Tasavvufun Ruhu*, s. 133.

²¹ Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi (Tevârih-i Âli Osman)*, nşr. Âli Beğ, İstanbul, 1332, s. 205; Ayas, *a.g.e.*, s.45-46. Ancak Köprülü, Gölpınarlı (Gölpınarlı, Abdalbaki, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul, 1985, s. 124, 126), Taeschner (Taeschner, “*İ.O. Futuvva*”, 17-19) ve Cahen (Cahen, “İlk Ahîler”, s. 591) gibi bilim adamlarının Ahîliğin fütüvvet teşkilatından kaynaklandığını, hatta iki teşkilatın da aynı olduklarını söylemelerine karşın, bazı tarihçiler Ahîliğin Anadolu’da Türkler tarafından kurulan özgün bir kurum olduğunu iddia etmişlerdir. Bkz. Çağatay, Neşet, “Anadolu’da Ahîlik ve Bunun Kurucusu Ahî Evren”, *Belleten*, XLVI / 182 (1982), s. 428-429. Oysa gerçek, Ahîliğin, fütüvvet teşkilatının Anadolu’daki bir uzantısı olduğudur. Bkz. Ocak, “*Fütüvvet*”, XIII, s. 262-263.

söylenmiş ve adı geçen teşkilat, dini yönü itibarıyla heretik inanç biçimlerine sahip olup olmadıkları noktasında tartışmalara konu olmuştur. Ahilik teşkilatı kurumsal olarak gayrisünnî temeller üzerine mi kurulmuştur? Bu teşkilata mensup olan ve bu teşkilatla ilişkili olan kitleler Sünnî mi, yoksa gayrisünnî mi anlayışa sahiptirler? Bu sorulara, bilhassa oryantalistlerce gayrisünnîlik öne çıkartılarak cevap verilmiştir.

Gerçekten yabancı bilim adamları ahîleri genellikle heterodoks gruplar içinde değerlendirmişlerdir. Bunlardan Melikoff, daha bazı gruplarla birlikte ahîlerin de heterodoks unsurlar arasında bulunduğunu ileri sürmüştür²². Gordlevski de, ahîlerin Sünnî müslüman olmadıklarını söylemiş, buna gerekçe olarak da, onların dervişlere sevgiyle bakarak, tarikatlara bağlandıklarını ifade etmiş ve bundan dolayı ahî gruplarının “*Batınî*” zemin üzerinde değerlendirilmesinin zorunlu olduğunu belirtmiştir. Ancak o, bunun hemen arkasından da ahîlerle İsmailîler arasında var olduğunu iddia ettiği bağın, sadece bir varsayım olduğunu itiraf ederek büyük bir çelişkiye düşmüştür²³. Halbuki ahîlerin dervişlere sevgiyle bakmaları, hatta bu dervişlerin bulunduğu tarikatlara girmeleri, onların heterodoks inançlara sahip olduklarını göstermez; bu durum, olsa olsa ahîlerin tasavvufi temayüllerinin ne kadar yüksek olduğunu ortaya koyar. Zira biz, Anadolu’ya gelen dervişlerin sadece gayrisünnî kesimlerden olmadıklarını, Sünnî anlayışa sahip dervişlerin de yoğun olarak, hatta daha fazla bir oranda buraya geldiklerini daha önce belirtmiştik.

Gordlevski bu konudaki düşüncelerini, öyle zannediyoruz ki, rahmetli Fuat Köprülü’den almıştır. Zira Köprülü de aynı mütalâalarda bulunmuş, bu mütalâalarını ihtimaller üzerine dayandırdığı bazı sebeplerle izah etmeye çalışmış, hatta ahî teşkilatının belli bir meratip silsilesinin olduğunu, mensuplarının elde ettikleri rütbelere göre hakikatlere ulaştığı şeklinde bir gerekçe ileri sürerek, bu teşkilatın batınilikten çıktığını savunmuştur. Köprülü, bu konudaki gerekçelerinin çoğunu, bir XIII. yüzyıl eseri olan el-Burgâzî’nin “*Fütüvvet-nâme*”sine istinat ettirmektedir²⁴. Oysa bu eser, Gölpınarlı’nın da değindiği gibi, Sünnî karakter taşımakta, hatta bu durum, söz konusu eserin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır²⁵. Köprülü’nün, ahîlikte mevcut olduğunu söylediği meratip silsilesi, bu silsileye uygun olarak mensuplarının rütbelere elde ettikleri ve rütbelere paralel olarak herkesin bilemediği bazı hakikatlara ulaştığı yolundaki değerlendirmeleri ise, ahî teşkilatının batınilliğini göstermez. Çünkü, tasavvuf tarihi bo-

²² Melikoff, Irene, “Les Origines Centre - Asiatiques du Sufisme Anatolian”, *Turcica*, XX, Paris, 1988, s. 10.

²³ Bkz. Gordlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Ankara, 1988, s. 322.

²⁴ Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, nşr. Orhan F. Köprülü, Ankara, 1991, s. 215-216.

²⁵ Gölpınarlı, Abdülbaki, “Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme’si”, *İFM*, XVII-IV (1953-1954), s. 87-88.

yunca ele alınan tarikatlara bir göz atıldığında, hepsinin, mensuplarının manevi yükselişlerini gerçekleştirmeleri için ortaya koydukları bir takım makamlar oluşturdukları görülür. Salık, her bir makamı aştağında daha fazla manevi bilgilere sahip olur ve bir sonraki mertebeye ulaşmak için çalışmasına devam eder. Tarikata girenlerin daha ilk andan itibaren yaşamaya başladığı ve tasavvuf literatüründe “*Seyr-ü Sülük*” denilen bu uygulama, bütün tarikatların ortak kabulü olarak görünmektedir. Dolayısıyla bu tür değerlendirmelerle ahî teşkilatının batınlığına hükmetmek doğru değildir²⁶. Nitekim Köprülü, batını bir kaynaktan geldiğini ileri sürdüğü ahî teşkilatının, başka bir eserinde, Anadolu’nun Sünni merkezlerinde devlet kontrolü altında Sünni bir mahiyete büründüğünü de söylemiştir²⁷.

Peki işin doğrusu nedir?

Bize göre, bu konuda en doğru değerlendirmeyi Claude Cahen yapmıştır. O, fütüvvet hakkında edindiği teorik bilgilerden hareketle, ahîlerin arasına bazı zamanlarda İslam’a aykırı birtakım inanç ve ayinlerin girdiğini söylemekte, ancak yine de ahîlerin, genel olarak İslam inancına aykırı düşünce ve yaşam biçimi ortaya koymadıklarını ifade etmektedir²⁸.

Gerçekten ahî teşkilatı gibi, Anadolu’nun en büyük teşkilatı ve o nispette de en kalabalık, meslekleri ve düşünceleri itibarıyla en heterojen topluluğunun arasında hiçbir heterodoks unsurun bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Anadolu’nun her bölgesine yayılmış olan bir teşkilatın içinde, itikat noktasında elbette farklı inançlara sahip insanlar bulunacaktır. Çünkü bir topluluk, genişlediği oranda kendi homojen yapısını da kaybedecektir. Bu sosyolojik olarak da inkar edilemez bir gerçektir. Ancak, genel yapısı göz önünde tutulduğunda ahî teşkilatının Kur’an ve Sünnete uygun bir tarz arz ettiği de muhakkaktır.

Selçuklular Döneminde Anadolu Ahiliğinin Sünniliğinin Delilleri

1- Teşkilatın kurucusu olan Ahî Evren’in, eserlerinde ortaya koyduğu düşünce ve inançlarının İslamın bu iki temel kaynağına uygun olması, tabiatıyla kurduğu teşkilatın da aynı değerlere uygun olması sonucunu beraberinde getirecektir. Mesela Anadolu’da ahî teşkilatını kuran ve Ahî Evren adıyla tanınan Şeyh Nâsiruddîn Mahmud b. Ahmed el-Hoyî (ö.1261), genel olarak itikadi ve tasavvufi konuları ihtiva eden “*Metâliu’l-İmân*” adlı eserinin önsözünde, içinde bulunduğu devirde iman ve itikad esaslarına olan inançların zayıfladığını belirterek, zayıflayan inançları kuvvetlendirmek maksadıyla eserini yazdığını ifade

²⁶ Ahilikte Karmati-Batını unsurlar olmadığına dair bkz. Öztürk, *Tasavvufun Ruhu*, s. 140.

²⁷ Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 92.

²⁸ Cahen, “İlk Ahîler”, s. 600.

etmiştir²⁹. Yine Ahî Evren, itikadi ve tasavvufi konulardan bahsettiği bir başka eseri olan “*Tabsıratu’l-Mübtedî ve Tezkiretu’l-Müntehî*” isimli kitabında tamamen Ehl-i Sünnet görüşlerine uygun, hatta bazı Ehl-i Sünnet mezheplerini bile tenkit ederek, tamamen Selef inancıyla örtüşen bir düşünce ve inanç manzumesi ortaya koyar. Mikail Bayram bu eseri tercüme ederek neşretmiştir³⁰.

2- Ahîliğin Sünni bir yapı arz ettiğini gösteren en önemli delillerden biri de, bu teşkilatın beyannameyi durumunda olan ve bir nevi siyasetini belirleyen Fütüvvetnâmelerdir. Her ne kadar ahîliğin tarihi süreç içinde aldığı şekli ve geçirdikleri değişimi tam olarak yansıtmayacağından dolayı, bu teşkilatın izah ve tahlilini yaparken sadece Fütüvvetnâmelere dayanmak yanıltıcı olabileceksede, söz konusu teşkilatın inançlarını tespit etmede bu Fütüvvetnâmelerin önemi göz ardı edilemez. Çünkü söylediğimiz gibi, bu Fütüvvetnâmeler, fütüvvetin ve ahîliğin âdâb ve erkânını, mertebeler silsilesini, teşkilat özelliklerini, kısaca bütün bir siyasetini yansıtan usul ve kaideleri ihtiva eder. Bu hususlar ise bir ölçüde bu teşkilatın inanç dünyasını yansıtmaktadır³¹.

Ancak burada şu hususu belirtmemiz gerekir: Ahilerin mezhepsel durumlarını ele alırken ilk dönem ahilerini, yani Selçuklular dönemi ile Beylikler dönemi Anadolu ahilerini esas aldığımızın bilinmesini isterim. Çünkü, sonraki süreçte, XV. Yüzyıldan sonra kaleme alınan fütüvvetnâmelerden de anlaşılacağı gibi, ahilik kurumunda heterodoksi lehine az sonra ifade edeceğimiz kırılmalar yaşanmıştır.

XIII. yüzyıl fütüvvetnâmelerinin en önemlilerinden biri olan ve Anadolu Selçukluları döneminde kaleme alındığı için, bu dönemin ahîleri hakkında ipuçları veren el-Burgâzî’nin Fütüvvetnâmesi, Selçuklu Türkiye’sindeki ahilerin mezhepsel karakterlerini oldukça net bir biçimde yansıtmaktadır. Bu fütüvvetnâme, Gölpinarlı’nın da belirttiği gibi, baştan sona kadar Sünni bir karakter arz etmektedir. Tamamen ahîlere yönelik yazılmış olan bu eserde, onların uymaları gereken kurallar dile getirilmiştir. Burgâzî, eserde, Ebû Bekr’i gazi olarak tanımlarken³², ahîlerin de onu öyle görmeleri gerektiğine işaret etmiştir. Hatta o, bir adım daha atarak, şeyhliğin Ebû Bekr’e ait olduğunu, Ebû Bekr ölürken şeyhliği Ali’ye verdiğini söylemiştir³³. Yine bu Fütüvvetnâmede Hz. Ebû Bekr’in Allah’a yakın olduğundan, Hz. Ömer’in Allah’tan korktuğundan,

²⁹ Bkz. Bayram, *Ahî Evren*, s. 87.

³⁰ Bkz. *a.k.*, s. 127-206.

³¹ Fütüvvetnâmeler hakkında bkz. Ocak, Ahmet Yaşar, “*Fütüvvetnâme*”, DİA, İstanbul, 1996, XIII, s. 264-265.

³² El-Burgâzî, Yahya b. Halil b. Çoban, *Fütüvvet-nâme*, nşr. Abdülbaki Gölpinarlı, *İFM*, XVII/IV (1953-1954), s.126.

³³ Gölpinarlı, “Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme’si”, s. 88.

Hız. Osman'ın hayasından, Hız. Ali'nin ise hizmetkarlığından bahsedilirken³⁴, Hız. Aişe'den de "annemiz" diye söz edilir³⁵.

Aynı Fütüvvetnâme, ahilerin, Hız. Peygamberin sünnetine önem vermeleri gerektiğinden bahisle, onun bir sünnetine inanmayan kişinin küfür içinde olacağını söyleyecek kadar ileriye gitmekte³⁶, böylece bu teşkilatın mensuplarının sünnete ne derece değer verdiklerinin ipuçlarını vermektedir. Ayrıca eserde ahilere hitaben namaz, şeriat, ibadet gibi İslamla ilgili diğer konularda da önemli nasihatlerde bulunulmakta ve bu konularda da bir ahînin nasıl olması gerektiği ahî kitlelerine öğretilmektedir. Ahilere, namazlarını kazaya bırakmamaları söylenmiş, "Vay o namaz kılanların haline ki, onlar namazlarından gafildirler" ayetinin muhatabının, namazı kazaya bırakanlar olduğu söylenmiştir. Ayrıca, İslamın üzerine bina edildiği beş temel esasa azami ölçüde dikkat etmeleri gerektiği bildirilmiştir³⁷.

Burgâzî, Fütüvvetnâmesinde, fütüvvet teşkilatının içinde yerini alan ahînin şer'î hükümlerden azade olamayacağını söyleyerek, bu konuda Hız. Peygamberden, "Şeriat kavlimdir, tarikat filimdir, hakikat halimdir" şeklinde bir hadis nakletmek suretiyle kendi yargısını destekler³⁸. Şeriat, tarikat, hakikat üçlüsünün, aynı zamanda tarikatların da uymak durumunda bulunduğu hususlar olduğunu göz önünde tutacak olursak, bir ahînin tıpkı bir tarikat mensubu gibi davranması gerektiğini anlamış oluruz.

Ahiliğin Sünni karakterini ortaya koyan sadece Burgâzî değildir. Daha sonra XIV. yüzyılın sonlarıyla XV. yüzyılın başlarında yazıldığı anlaşılan ve Şeyh Eşref b. Ahmed'in kaleme aldığı "Fütüvvet-nâme"de de aynı Sünni havanın bulunduğu, daha ilk bakışta anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu Fütüvvetnâme'de doğru yolun Kur'an'la bulunabileceği, Sünnet'e uymanın kurtuluş yolu olduğu, şeriatın, İslamın temel pratikleri olup, bunların uygulanması gerektiği vurgulanarak, ibadetlerin yapılması gerektiği konuları işlenmiştir³⁹.

Yukarıda ele aldığımız, hususlar bu dönemde ahî teşkilatında Şii-Alevî motiflere rastlanmadığını göstermektedir. Fütüvvetnâmelerin senet zincirlerinin Hız. Ali'ye ulaşmaları ise, bu teşkilatlarda Şii-Alevî unsurlarının olduğunu göstermez. Çünkü hemen hemen bütün tarikatlarda tarikat silsilesi genellikle Hız.

³⁴ El-Burgâzî, *a.g.e.*, s. 127.

³⁵ *A.k.*, s. 136.

³⁶ El-Burgâzî, *a.g.e.*, s. 127.

³⁷ Bu esaslar halk arasında "İslamın şardarı" şeklinde klasikleşmiş olan kelime-i şehadet getirmek, namaz kılmak, zekat vermek, oruç tutmak, hacca gitmek esaslardır. Bkz. *a.k.*, s. 125.

³⁸ *A.k.*, s. 133.

³⁹ Bütün bu hususların ele alındığı yerler için bkz. Eşref b. Ahmed, *Fütüvvet-nâme*, nşr. Orhan bilgin, İstanbul, 1992, s.14, 15, 19, 34, 43, 47.

Ali'ye çıkmaktadır ve bu ekoller Şiilikle itham edilmemektedirler. Tüm tasavvufi disiplinlerde esas olan Ali ve Ehlibeyt muhabbeti, elbette fütüvvet ve ahîlikte de bariz bir biçimde dikkat çekmektedir. Ancak bu olgu, söylediğimiz gibi, fütüvvet ve ahîliğin Şii-Alevî bir kurum olarak değerlendirilmesini kesinlikle gerektirmez. Ali ve Ehlibeyti sevmekle Şiiilik aynı şey değildir. Fütüvvette göze çarpan Ali sevgisi, Hz. Ali'nin fetaların başı olması dolayısıyladır⁴⁰. Nitekim biz, bu sevginin sadece Şii-Alevî ekollerde değil, aynı zamanda bütün Sünni kesimlerde fazlasıyla mevcut olduğunu bilmekteyiz.

Şu halde fütüvvetnâmelerden elde ettiğimiz bütün bu veriler, bize, ahîliğin Selçuklular döneminde, hatta Beylikler döneminde Sünni bir yapı arz ettiğini açıkça göstermektedir. XV. yüzyıl ve daha sonraki dönemlerde kaleme alınan fütüvvetnâmelere bakılırsa, ahî teşkilatının bu ortodoks yapısı, gayrisünnilik lehine bir kırılma göstermiştir⁴¹. Mesela XV. yüzyılın ortalarında Şeyh Seyyid Hüseyin tarafından kaleme alınmış olan "Fütüvvetnâme" baştan sona kadar Şii unsurlarla doludur. Eserde, Ali ve evladına sevgi göstermenin lüzumundan, bunun yanı sıra düşmanlarına da kin beslemenin vücubundan bahsedilmektedir⁴².

Fütüvvetnâmesini Fatih Sultan Mehmed zamanında yazdığı, Sultan'ı birçok vasıflarla öven ve şeceresini Osman Gazi'ye kadar sayan ibarelerinden anlaşılabilir⁴³. Şeyh Seyyid Hüseyin, daha eserin dibacesinde ilk üç halifeyi isimleriyle zikretmeyi bırakırken, Hz. Ali'yi ismen açık bir biçimde söyler; bundan sonra da bütün Şii imamlarının adlarına yer verir; on ikinci imam Muhammed Mehdi'ye ise "Sâhibu'z-Zaman" diye övgülerini ifade eder⁴⁴. Eser, sadece dibace kısmıyla bile, Şii karakter taşıdığına hükmetmeye yetecek mahiyet arz etmektedir.

Bundan ayrı, yine XVI. yüzyıl Fütüvvetnâmeleri arasında zikredeceğimiz ve Seyyid Muhammed b. Seyyid Alâeddin'in 1524'te yazdığı, daha çok "Fütüvvetnâme-i Kebîr" diye bilinen eser de Şii bir renk taşımaktadır⁴⁵. Bütün bunlar

⁴⁰ Konu ile ilgili değerlendirmeler için ayrıca bkz. Öztürk, *Tasavvufun Ruhu*, s. 134-135; Ocak, "Fütüvvetnâme", XIII, 265. Nitekim Gölpinarlı da fütüvvet topluluğunun tam Sünni olmadığını söylemekle beraber, Şii de olmadığını, bunların inanç ve törenlerinin Fütüvvetnâmelerden edinilen bilgilere göre hiçbir zaman Şii-İmamîyye'ye uymadığını belirtmiştir. Bkz. Gölpinarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s. 130-132.

⁴¹ Benzer değerlendirmeler için bkz. Çağatay, Neşet, "Fütüvvet-Ahî Müessesesinin Menşei Meselesi", *AÜİFD*, II-III (1952), s. 77-84.

⁴² Gölpinarlı, Abdalbaki, "Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvet-Nâmesi", *İFM*, XVIII/I-IV (1955-1956), s. 51.

⁴³ Şeyh Seyyid Hüseyin b. Şeyh Seyyid Gaybî, *Fütüvvet-nâme-i Şeyh Seyyid Hüseyin Gaybî*, nşr. Abdalbaki Gölpinarlı, *İFM*, XVIII/I-IV (1955-1956), s. 74.

⁴⁴ *A.k.*, s. 73.

⁴⁵ Ocak, "Fütüvvetnâme", XIII, s. 264.

göz önünde bulundurulduğunda, ahî teşkilatının Selçuklular dönemindeki yapısının Sünnî görünüm arz ettiği, XV. yüzyıldan itibaren ise heterodoks lehine kırılma yaşadığı şeklindeki kanaatimizin haklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

3- Sadece Sünnî olmakla kalmayan, aynı zamanda Sünniliğin yayılması için çok yönlü politikalar uygulayan Selçuklu sultan ve devlet adamları, ahilere devlet protokolünde daima yer vermişlerdir. Heterodoks Türkmenlerle kimi zaman zaten sorunlar yaşayan Selçuklu Devletinin, sorun yaşayacağı heterodoks unsurlara protokolde yer vermesi düşünülemez. Üstelik ahiler, önemli birtakım siyasi gelişmeler karşısında resmi belgelere şahit olarak imza atmışlardır. Nitekim, iktidarın I.Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından II.Rükneddin Süleymanşah'a devredilmesi sırasında iki taraf arasında hazırlanan şartnamede emirler ve devletin ileri gelenleriyle birlikte ahiler de şahit olarak hazır bulunmuştur⁴⁶. İbnu Bîbî'nin verdiği nakillerden, onların, protokolde önemli yerlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Selçuklu Devleti adına yapılan bütün mühim karşılama törenlerinde diğer devlet büyükleri arasında ahilerin de zikredilmeleri bunu göstermektedir⁴⁷. Ahilerin, Saray toplantılarında kadılar, şeyhler ve emirlerle birlikte oturdukları görülmektedir. Sultanlar onların görüşlerine başvurmakta, bazı zamanlarda da onları ödüllendirmekteydi⁴⁸.

4- Ahiler, Devlet içinde meydana gelen olaylara zaman zaman müdahil olmuşlar, devlet içinde meydana gelen iktidar boşluğunda Sünnî devletin yıkılmasına razı olmayarak Sünnî sultanlar adına idareye sahip çıkmışlardır. Özellikle XIII. yüzyılın ikinci yarısında Moğolların istilasından sonra devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde varlıklarını hissettirmişler, şehir hayatında faal bir rol oynamışlar, siyasi bir amil olarak daima hesaba katılmışlardır. Onlar, iktidar boşluğunun meydana geldiği ve bu yüzden karışıklıkların baş gösterdiği zamanlarda kaosu önleyici faktör olarak ortaya çıkmışlar, böylece sadece ekonomik bakımdan değil, aynı zamanda siyasi açıdan da etkinliklerini hissettirmişlerdir⁴⁹. Nitekim İbnu Battûta, Anadolu'da gördüklerinden bahsederken, "Şehirlerden herhangi birinde idareci yoksa, o şehri ahiler yönetirdi"⁵⁰ demek suretiyle, bu noktaya vurgu yapmıştır.

Sultanlar arasındaki iktidar mücadelelerinde her zaman hesaba katılır bir denge unsuru olmuşlar ve bu mücadelelerde etkili faaliyetlerde bulunmuşlardır. Nitekim, II. Rükneddin Süleymanşah, Konya'yı kardeşi I. Gıyaseddin Keyhüs-

⁴⁶ İbnu Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiye*, I, s. 51-53.

⁴⁷ Bazı örnekler için bkz. İbnu Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiye*, I, 140, 232, 249.

⁴⁸ Gordlevski, *a.g.e.*, s. 197-198.

⁴⁹ Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 64; Cahen, O.Ö. *Anadolu'da Türkler*, s.199; a. mlf., "İlk Ahiler", s.600; Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul, 1998, s. 105.

⁵⁰ İbnu Battûta, *a.g.e.*, I, s. 326.

rev'in elinden almak için harekete geçerek bu şehri muhasara ettiği zaman, buradaki ahiler ve fıtyân reisleri asla buna müsaade etmeyeceklerini, sultanlarını Süleymanşah'a teslim etmeyeceklerini, ona verdikleri sözü tutacaklarını, kendisine karşı dürüst olacaklarını, onu sonuna kadar koruyacaklarını söylemişlerdir. Ancak, Gıyaseddin Keyhüsrev kardeşine karşı direnemeyeceğini anlayınca, Konya'ya ona teslim etmeye karar vermiştir. Bunun üzerine ahilerin de rızasıyla şartname hazırlanarak devir teslim gerçekleştirilmiştir⁵¹.

Görülmektedir ki ahiler, bu dönemde Sünnî devlet ve Sünnî sultanlarla da-ima iç içe bulunmuşlardır. Halbuki Sünnî olmayan kitlelerin Sünnî Selçuklu Devleti ile böylesine yakın ilişki içinde bulunmadığını biliyoruz.

5- Ahilerin dönemin Sünnî alim ve mutasavvıfları tarafından dostça karşılanması, hatta medreselerde ders vermeleri ve Sünnî tarikatlara intisap etmeleri, onların bu dönemde Sünniliklerini gösteren bir başka delildir. Bu hususlarla ilgili olarak özellikle Eflâkî'nin "*Menakıbu'l-Ârifîn*" adlı eseri örneklerle doludur.

6- Ayrıca, bu döneme ait seyyahların gözlemleriyle ilgili naklettikleri detaylar, ahilerin Sünnilikleriyle alakalı ipuçlarıyla doludur. Örneğin, bir XII. yüzyıl seyyahı olan İbnü Cübeyr, ahilere ilham kaynağı olan fütüvvet ehlinin daha Anadolu'dan önce Şam'da Sünnî inanç etrafında organize olduğunu ve bölgedeki Şii-Batınî propagandaya karşı mücadele verdiklerini anlatır⁵². Bu gözlem, fütüvvetin ve fütüvvet erbabının Şiiliği tezini de çürütecek bir belge olarak elimizde bulunmaktadır.

Anadolu ahileri ile ilgili en fazla bilgiyi veren seyyah İbnü Battûta'dır. İbnü Battûta'nın Ahilerden müspet yönde etkilendiği onlarla ilgili her ifadesinden anlaşılmaktadır. Onun, ahilerin dini hayatlarına dair eserinde verdiği bilgiler, onların Sünnî olduklarını açık bir biçimde göstermektedir⁵³.

SONUÇ

Sonuç itibarıyla XIII-XIV. yüzyıllarda Selçuklu ve beylikler dönemi Anadolu'sunda ahilerin genel dini yapısının Sünnilikle paralellik arz ettiği görülmektedir. Ahilik kurumunun temelinde Şia mezhebine temayülüyle bilinen Halife en-Nâsır'ın Anadolu'ya soktuğu fütüvvet anlayışının yatması, ahilerin Sünnî

⁵¹ İbnü Bibî, *el-Evâmîru'l-Alâiye*, I, s. 51-53.

⁵² İbn Cübeyr, *Rihle*, edit. W. Wright, London, 1907, 280; Sarıkaya, Mehmet Saffet, *XII - XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 31.

⁵³ Örneğin bkz. İbnü Battûta, *a.g.e.*, I, 313, 318; Şeker, Mehmet, "İbnü Battûta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal ve İktisadi Hayatı", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler (21-25 Ağustos 1989 İstanbul)*, Ankara, 1990, s. 89.

olduğu gerçeğini değiştirmez. Eğer öyle olsaydı, Halife en-Nâsır'la yakın ilişki kuran ve onun iltifatlarına muhatap olan I.İzzettin Keykavüs'ün Şii olması gerekirdi. Ayrıca, bazı ahi zaviyelerinde hafızların Kur'an okumalarının arkasından raks ve sema edilmesi de onların heterodoksiye nispet edilmesini gerektirmez. Bu durumda Mevlana Celeleddin Rûmî ve Mevlevîlerin gayrisünniliğe nispet edilmesi öncelikle gerekirdi. Halbuki hiç kimse onları buna nispet etmemiştir. Ahilerde görülen gayrisünnî unsurlar, esas itibarıyla XV.yüzyıldan itibaren ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, tamamen homojen bir topluluktan söz etmediğimizin de bilinmesini isteriz. Her türlü insanın var olduğu bir teşkilatta elbette zaman zaman heterodoks unsurlara rastlanması normal karşılanmalıdır. Bu unsurların genel değerlendirmeyi nakzedecek boyutta olmadığı da bilinmelidir.